

РЕЦЕНЗИЯ

от д.ф.н. Ана Стойкова Стойкова, доцент в Института за литература при БАН

на материалите, представени за участие в конкурс
за заемане на академичната длъжност ‘**професор**’
в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“

по област на висше образование 3. *Социални, стопански и правни науки,*
професионално направление 3.1. *Социология, антропология и науки за културата*
научна специалност *Етнология (Антропология на религиите)*

В конкурса за ‘професор’, обявен в Държавен вестник, бр. 32 от 22 април 2016 г. и в интернет-страницата на Пловдивски университет "Паисий Хилендарски" за нуждите на катедра Етнология към Философско-историческия факултет, като кандидат участва доц. д.н.к. Мария Антонова Шнитер от Пловдивския университет.

1. Общо представяне на получените материали

Със заповед на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски" (ПУ) № Р 33-2374 от 06.06.2016 г. съм определена за член на научното жури на конкурс за заемане на академичната длъжност ‘професор’ в ПУ по област на висше образование 3. *Социални, стопански и правни науки,* професионално направление 3.1. *Социология, антропология и науки за културата* научна специалност *Етнология (Антропология на религиите)*, обявен за нуждите на катедра Етнология към Философско-историческия факултет.

За участие в обявения конкурс е подал документи единствен кандидат:

доц. д.н.к. Мария Антонова Шнитер от Пловдивския университет

Представеният от доц. Мария Шнитер комплект материали на хартиен носител е в съответствие с Правилника за развитие на академичния състав на ПУ, и включва следните документи:

- Молба до Ректора за допускане в конкурс за заемане на академичната длъжност ‘професор’
- Автобиография
- Дипломи за придобити ОКС “бакалавър” и “магистър“ с приложенията (оригинал и копие) или нотариално заверени копия от тях
- Диплома за образователната и научна степен ‘доктор’ - оригинал или нотариално заверено копие
- Диплома на научна степен ‘доктор на науките’ или нотариално заверено копие
- Диплома (свидетелство) за академична длъжност ‘доцент’ - оригинал или нотариално заверено копие
- Списък на научните трудове, излезли след придобиването на научното звание ‘доцент’
- Справка за спазване на специфичните изисквания
- Анотации на материалите

- Самооценка на приносите
- Декларация за оригиналност и достоверност
- Преписи от протоколи от КС, ФС, АС във връзка с конкурса
- Държавен вестник с обявата на конкурса (копие)
- Удостоверение за трудов стаж
- Документи за учебна работа
- Служебна бележка за участие в научни проекти

Кандидатката **Мария Антонова Шнитер** е приложила общо 51 научни труда, излезли след придобиването на научното звание ‘доцент’: 4 книги, 1 неиздадена монография, 40 студии и статии, 7 бр. рецензии, информации и personalia, както и 4 учебници и учебни пособия. Приемат се за рецензиране 23 научни труда, които са извън дисертацията и се отчитат при крайната оценка, 4 учебника и учебни помагала и 11 научноизследователски проекти. Не се рецензират 17 научни труда по дисертацията и 7 научни труда, които нямат чисто научноизследователски характер – рецензии, информации за събития и personalia. Разпределението на научните трудове по съответни рубрики е както следва: 11 са публикувани в България, 12 – в чужбина, 2 са под печат и 4 – в съавторство.

2. Кратки биографични данни на кандидатката

Доц. д.н.к. Мария Антонова Шнитер е завършила висше си образование през 1984 г. със степен магистър по специалността българска и руска филология в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. През 1991 г. защитава кандидатска (докторска) дисертация на тема: „Взаимопрониквания между фолклор и литература в еволюционната традиция (XIV-XVIII в).“, а през 2015 г. получава научната степен ‘Доктор на науките за културата’ за дисертационния си труд „Човешкото тяло в контекста на православния ритуал. (Аспекти на всекидневния живот на българите в предмодерната епоха)“. Цялата научна и преподавателска кариера на Мария Шнитер е свързана с Пловдивския университет. Там от 1984 г. тя е последователно асистент, старши и главен асистент, а от 1997 г. досега – доцент по българска литература. Била е ръководител на катедра „Етнология и социология“, а в момента ръководи катедрите „Етнология“ и „Богословие“. През 2004–2013 г. е била декан на Философско-историческия факултет на ПУ. През годините 2000–2003 Мария Шнитер е била гост-лектор в Института по славистика на Университета във Виена, Австрия. Със спечелена стипендия на фондацията Александър фон Хумболт специализира във Виена, Фрайбург, Вюрцбург и Берлин (при Х. Миклас, К. Ханик и Х. Венцел). Доц. Мария Шнитер е член на голям брой български и международни академични дружества и е участвала в множество научни форуми в България и чужбина.

3. Обща характеристика на дейността на кандидата

Както сама определя насоките на научните си занимания през годините след получаване на званието доцент, Мария Шнитер работи главно в две научни направления, които на пръв поглед са доста разнопосочни, но всъщност показват трайност и последователност в нейните интереси. Едното от тях е свързано със старобългарското книжовно наследство, което тя разглежда като функционална част от религиозно-църковния живот на средновековното общество. Другото изследователско поле, в което са нейните

публикации, е обърнато към проблемите на днешния ден, свързани функционирането на религията в съвременното общество и нейната амбивалентна роля в социалния живот.

Проучванията на доц. Шнитер върху старобългарската литература и култура са многопосочни, но най-съществените ѝ приноси са съсредоточени в няколко главни области – същността и ролята на Кирило-Методиевото дело в контекста на взаимоотношенията Изток – Запад през Средновековието, ранната старобългарска глаголическа традиция, литературното творчество на старобългарските писатели и жанровото своеобразие на старобългарската литература. Те обхващат различни аспекти на изследователската дейност – издирване на исторически свидетелства и извороведски проучвания в ръкописните сбирки, цялостно проследяване на славянската ръкописна традиция на произведенията, литературноисторически и културоложки анализ на специфични за българското и западното Средновековие явления, обзорни и информативни текстове за старобългарската литература.

Най-значителната медиевистична изследователска проблематика, представена в публикациите на Мария Шнитер, е свързана с най-ранния период от развитието на славянската писменост. Изключително ценни са две статии (в съавторство с Х. Миклас), в които на широка сравнителна основа е разгледан репертоарът от „западни“ светци в месецословите на най-ранните славянски литургични книги („Имена и дати. Предварителни резултати от изследването на т. нар. „западен фонд“ в ранните славянски месецослови“, 1998; „Kyrillomethodianische Miscellen, Teil 2. Westliche Einträge in den ältesten kirchenslavischen Kalendarien“, 1999). Изследвайки наличието на около 70 памети (за светци и събития) в 23 глаголически и кирилски месецослова от X/XI – XIV в. и няколко десетки гръцки и латински календари, авторите стигат до важното заключение, че по-голямата част от този „западен“ фонд произхожда от времето на Кирило-Методиевата мисия в Моравия и се редуцира рано вследствие на целенасочено прочистване на рецепирания материал с латински произход от преславските книжовници. Тези публикации имат важно методологическото значение, защото за пръв път в славистиката разработват тази проблематика и представят една нова гледна точка към сложните взаимоотношения Изток – Запад през призмата на книжовните влияния, осъществявани в „контактните зони“. Интересни заключения за характера на Кирило-Методиевата мисия М. Шнитер представя и в друга своя публикация, в която разглежда многократно дискутирания в науката въпрос за имената на Методий, Кирил и техните ученици в Поменика на манастира Райхенау в Бавария („За побратимството и побратимените монаси между Изтока и Запада (Отново за „Книгата на побратимените монаси“ от манастира Райхенау), 2009“). Тя стига до извода, че Методий и учениците му, всъщност византийски мисионери, в Райхенау са били приемани не като затворници, а като свои – като членове на надрегионалната идейна общност на бенедиктинските манастирски братства. Този извод ѝ позволява да потвърди съществуването на системни контакти между източните и западните монаси през ранносредновековната епоха, които слабо се влияят от моментната църковнополитическа конюнктура. В друга публикация („Богомилството в светлината на отношенията Запад-Изток и Кирило-Методиевската традиция“, 2012) въпросът за съдбата на Кирило-Методиевата традиция в България и в Босна и Хърватия е интерпретиран в светлината на богомилството и неговото разпространение. Авторката представя много интересни, макар и в някои случаи дискуссионни разсъждения за връзката между богомилството и т.нар. *Doctrina Methodii* на територията на Западните Балкани,

представяйки и двете явления като проява на инакомислие във враждебна политическа и идеологическа среда. Според нея последователите на Кирил и Методий и в България, и в Босна и Хърватия следват по свой начин предначертания от учителите им „трети път“ в опит едновременно за търсене на компромис между все по-разделените Изток и Запад и за съхраняване на културно-политическата автономия на своите страни.

Различен аспект на кирило-методиевската проблематика представлява работата на М. Шнитер върху най-старите глаголически паметници. В статиите „Молитвите против природни бедствия в новооткритата част на Euch. Sin. и техните късни южнославянски съответствия“ (2003) и „ESN – поздние славянские соответствия“ (2011) тя проследява рецепцията на намиращите се в новооткритите части от Синайския евхологий текстове на молитви в по-късни славянски ръкописи с аналогичен характер. Шнитер прави извода, че те като цяло имат имат неустойчива традиция в славянски контекст, което се обяснява преди всичко с преструктурирането на евхологичния материал след средата на XIII в. и постепенната му замяна с молебни канони в традицията сред XIV–XV в. Върху евхемен материал е написана и статията „Zur Gattungscharakteristik von Gebet und Beschwörung (auf der Grundlage ssl. literarischer und folkloristischer Texte)“ (1998), в която се анализира жанрово недетерминираното понятие „апокрифна молитва“ и е направено сравнение между структурата на християнската и фолклорната молитва; тук е засегната и една от предпочитаните от М. Шнитер теми – взаимоотношенията между литературна и устна култура, която присъства в много от публикациите ѝ, без да бъде винаги във фокуса на проучването, но винаги обогатявайки сравнителната основа на нейните наблюдения.

Литературно-исторически характер има статията „За ‘Омировите сравнения’ у Йоан Екзарх“ (2000), посветена на античните модели в творчеството на старобългарския писател. М. Шнитер се спира на една особеност на неговия стил, където проличава приемствеността с античната традиция при интерпретирането на природните явления като алегория на духовните ценности в съответствие със стремежа на писателите от Златния век новата религия да се „преведе“ на достъпен за неофитите език. Авторката обръща внимание, че в следващите векове развитие на тази тенденция липсва, тъй като във времената на утвърденото християнство литературата е насочена към друг адресат.

Останалите публикации на М. Шнитер с медиевистична тематика се отнасят не толкова към литературната история, а по-скоро към културната антропология, макар на пръв поглед да имат литературоведска насоченост. Така например две от статиите ѝ са посветени на една специфична черта на старобългарската литература – отсъствието на някои основни жанрове в литературната система – историография и театър. Забележителен е начинът, по който тя, тръгвайки от конкретен проблем, достига до важни обобщения за особеностите и характера на българската средновековна култура като цяло. В статията си „Защо мълчи българската Клио, или за липсата на български средновековни хроники“ (2009) Шнитер установява, че след християнизацията в България в средата на IX в. единствените опити за пресъздаване на историческото минало са съчинения от рода на историко-апокалиптичните творби или Безименната българска хроника, които се появяват във времена на кризи и чуждо владичество. Присъединявайки се към мнението на П. Мутафчиев, че българският образован елит вероятно вероятно е задоволявал интереса си към историческо четиво чрез византийските хроники, тя заключава, че в периодите на политически и културен възход българите премълчават историята си, а във времена на кризи компенсаторно я измислят. В другия текст – „Über die Grenze zwischen Theater und Schaustellung (pozorište). (Zum Problem des ‘bulgarischen Theaters

im Mittelalter')“ (1998), Шнитер се опитва да отговори на въпроса защо в българската средновековна култура не е имало театър. Тя проследява явленията в културната история, които по своеобразен начин са запълвали тази художествена потребност – древнотракийските мистерии, фолклорните маскарadni игри, християнската литургия, кукления театър „карагьоз“ и др., макар че според нея най-важната причина за тази липса е възприемането на театралната условност от православното съзнание като „лъжа“. Голямата осведоменост и задълбочеността на изследователския подход на авторката проличават в примерите, които тя посочва, за да илюстрира разликата между термина „театър“ и думата „позорище“ в старобългарските тестове, означаваща семантично различното понятие „зрелище“.

На един интересен феномен е посветена отличната студия на М. Шнитер „Юрисдикция in optima forma, или защо при православните славяни няма лов на вещици“ (2011), в която на фона на западноевропейската културна традиция за пръв път е разгледано отношението към магията и магьосниците у православните славяни през периода на Късното средновековие. Авторката установява, че за разлика от институционализираното преследване на разнообразните проявления на „дяволските сили“ в западните страни, в което взимат участие преди всичко представителите на „високата“ култура, сред православните южни славяни това никога не става по ред причини от различен характер – от ниското равнище на грамотност на свещениците през Османския период и късното разпространение на печатното слово на Балканите, които обуславят продължителното функциониране на фолклорната култура паралелно с християнската, до разпадането на средновековното обществено устройство – селската задруга, едва в края на XIX в. – време, когато в дневния ред на обществото на преден план стоят национално-освободителните борби и създаването на национална държава. Трябва да се подчертаят изключително интересните наблюдения на М. Шнитер, направени в много широк план, и заключенията ѝ, които надхвърлят очертаните в студията ѝ задачи да посочат причините за липсата на едно конкретно явление в православния свят и стигат до важни обобщения за характера и насоките на социокултурното развитие на балканските славяни от Ранното средновековие до наши дни.

Друг, също неразработван в нашата наука въпрос, е анализиран в статията ѝ „И това, що го няма, не може да се брой“ (2008). Тя е посветена на преброяването хората, разбирано като налагане на власт, присъща единствено на Бога, и на невъзможността човешкото общество и личност да бъдат описани с помощта на точни методи. След аналитичен и внушителен по широтата си преглед на историята от древността до наши дни, М. Шнитер стига до извода, че в предмодерните общества преброяването е ставало винаги по косвен път и никога не е обхващало поголовно цялото население. Тя правилно отбелязва, че макар винаги пряко свързани с фиска, преброяванията са отхвърляни от предмодерното общество преди всичко поради схващането за сакрално-магическия смисъл на числата и броенето и подсъзнателния страх от наказание за намеса в божиите прерогативи. Накрая, вярна на своето разбиране за диахронно изследване на явленията, авторката посочва, че дори в днешното общество, по презумпция приемано за модерно, са още живи, макар и главно сред циганите, наследените от миналото остатъци от традиционното мислене.

Важна страна на публикационната дейност на М. Шнитер са приносите ѝ с обзорен и информативен характер, които имат за цел да популяризират знанието за старобългарската литература като цяло или за отделни книжовници и научни постижения. Преди всичко трябва да се спомене обзорната студия върху историята на българската средновековна литература (в съавторство, на немски език), която е под печат в издание, предназначено за немска публика.

На 25 страници стегнато са обобщени основните периоди и тенденции в литературното развитие и са представени най-важните книжовници и литературни явления. Две свои статии авторката посвещава на дамаскинарят от XVIII в. Йосиф Брадати, като систематизира известните днес факти за дейността на този български преводач и съставител на ръкописни сборници. Едната от тях, публикувана в руската Православна енциклопедия, има по-скоро реферативен характер, докато във втората за пръв път се предлага пълен списък на неговите известни днес ръкописи – както сигурни автографи, така и книги, преписани от негови сборници, които свидетелстват за неговите съставителски концепции. В Православната енциклопедия са поместени и две други кратки статии – за четиритомната Кирило-Методиевска енциклопедия, едно от най-големите постижения на българската палеославистика през последните десетилетия, и за Кирило-Методиевския научен център, единствен по рода си у нас институт за медиевистични изследвания. Към тези публикации може да се отнесе и прегледът на историята и състоянието на по-важните ръкописни сбирки в България, представен пред руска аудитория.

Обобщавайки казаното дотук, трябва да кажа, че медиевистичните проучвания на М. Шнитер винаги проследяват конкретните културни факти на широкия сравнителен фон на западните и източните традиции и търсят мястото на православните балкански славяни на сложния кръстопът между тях. Тя обръща особено внимание на историческата перспектива и корените на явленията, специално се спира на онези от тях, които са свързани с прехода на балканските общества към модерността, като довежда наблюденията си до нашата съвременност. Въпреки изключителното внимание, което обръща на отделните факти, тя никога не остава само на тяхното равнище, а стига до важни обобщения и теоретични постановки върху изследвания материал, резултат от дълбокото му осмисляне и ситуирането му в общия литературен и културен контекст на южнославянското Средновековие. В много случаи тя е от първите изследователи, разработващи ново тематично поле. Тезите и изводите в нейните публикации са отдавна признати и многократно цитирани от българската и чуждестранната колегия.

Друга важна част от научните занимания на М. Шнитер са свързани с функционирането на религията в съвременните обществено-политически отношения. Тук трябва да се споменат проучванията ѝ върху традиционното съжителство на християни и мюсюлмани в балканските страни и значението на конфесионалните различия в процесите на евроинтеграция в началото на XXI в. („Religion and European Integration in Bulgaria“, в съавторство, 2007) и върху проявите на религиозен фундаментализъм на Балканите във времето на евроинтеграцията, чиито ценностни основи са в противоречие с религиозните явления, присъщи на на домодерното време („Fundamentalisms and Eurointegration“, 2007). Друг аспект на отношението на светската държава към конфесионалните различия в българското общество е отразен в любопитната статия върху клетвения текст, който са произнасяли новобранците според закона от края на XIX в. и който според авторката е образец на религиозна толерантност („Ритуалът за полагане на воинска клетва от новобранци с различна религиозна принадлежност според закона от 1897 г.“, под печат). Към същата проблематика може да се отнесе съставеният и редактиран от М. Шнитер научен сборник „Религиозната идентичност – аспекти на модерността“ (2013), който представя резултатите от международен научен проект. Обобщавайки заниманията ѝ с медиевистични и съвременни въпроси на културните и социо-религиозните взаимодействия между Изтока и Запада, специално трябва да отбележа,

че М. Шнитер е всъщност сред малкото специалисти, които работят с източноправославния материал на Балканите от средновековната традиция до съвременните практики.

Няма съмнение, че научните приноси на доц. д-р Мария Шнитер са значителни – нейните проучвания не само въвеждат нов материал в научно обращение и внасят ново познание в научната проблематика на българската и чуждестранната медиевистика и културна антропология, но те са и новаторски от методологическа гледна точка, а някои от тях за пръв път разработват нови изследователски полета. Представените за конкурса публикации са поместени в български (11бр.) и чуждестранни (12 бр.) престижни периодични издания и тематични сборници на български, руски, немски и английски език. Те са достатъчно на брой и представят забележителна компетентност в различни научни области – литературознание, история, културна история, етнология, фолклористика, богословие, социология, философия. Ето защо не е изненадващо, че те се приемат с голям интерес и се цитират от научната общност в България и чужбина.

4. Оценка на личния принос на кандидата

Личният принос на доц. д-р Мария Шнитер е извън всякакво съмнение. Във всички публикации тя демонстрира отлично познаване на научната литература по всеки от разглежданите въпроси и несъмнена професионална компетентност в широк кръг проблеми. Същевременно тя въвежда нов материал и нови научни подходи към научната проблематика, което не би могло да бъде ничия, освен нейна лична заслуга. В четирите от публикации, написани в съавторство, може категорично да се установи авторското участие на всеки от двамата съавтори, като нейният принос към получените резултати е безспорен.

5. Лични впечатления

Познавам доц. д.н.к. Мария Шнитер от много години и следя нейните публикации с голям интерес. Ценя особено високо нейната професионална култура, придобита при специализациите ѝ в редица чуждестранни университетски центрове. В годините тя е имала рядката възможност да обменя идеи и възгледи в разговори с редица авторитетни в областта на медиевистиката фигури като Хайнц Миклас, Кристиан Ханик, Хорст Венцел, Александер Наумов, Стефан Кожухаров и др., да участва в научни форуми, да трупа материал в чуждестранни библиотеки и архиви, да публикува в международни авторитетни издания. Както за научната ѝ работа, така и за преподавателската ѝ дейност това е от изключително значение. Не се съмнявам, че нейните студенти, дипломанти и докторанти имат какво да научат от един високо квалифициран, ерудиран, талантлив и толерантен преподавател като нея. С цялостното си присъствие в академичния живот, с научната и преподавателската си дейност и с респектиращата си лична позиция тя е уважаван и високо ценен член на българската и международната научна общност.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Документите и материалите, представени от доц. д.н.к. Мария Шнитер отговарят на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“.

Кандидатката в конкурса е представила значителен брой научни трудове, публикувани след материалите, използвани при защитата на научната степен ‘доктор на науките’ и конкурса за званието ‘доцент’. В работите на кандидата има оригинални научни приноси, които са получили международно признание, като представителна част от тях са публикувани в списания и научни сборници, издадени от международни академични издателства. Теоретичните ѝ разработки имат практическа приложимост, като част от тях са пряко ориентирани към учебната работа. Научната и преподавателската квалификация на доц. Мария Шнитер е несъмнена.

Постигнатите от нея резултати в учебната и научноизследователската дейност напълно съответстват на специфичните изисквания на Философско-историческия факултет, приети във връзка с Правилника на ПУ за приложение на ЗРАСРБ.

След запознаване с представените в конкурса материали и научни трудове и анализ на тяхната значимост и съдържащите се в тях научни приноси намирам за основателно да дам своята **положителна оценка** и да **препоръчам на Научното жури** да изготви доклад-предложение до Факултетния съвет към Философско-историческия факултет за избор на **доц. д.н.к. Мария Антонова Шнитер на академичната длъжност ‘професор’** в ПУ „Паисий Хилендарски“ по професионално направление 3.1. *Социология, антропология и науки за културата*, научна специалност *Етнология (Антропология на религиите)*.

26. 09. 2016 г.

Рецензент:

доц. д.ф.н. Ана Стойкова